

ДИСКУРСНА ФОРМАЦІЯ НАУКИ ХХІ СТ.

Галицька О. Б.

ВСТУП

Від часу появи монографії «Сучасний німецькомовний науковий дискурс»¹ та прилюдного захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук² минуло кілька років, які дозволили поглянути на проблему наукового дискурсу з деякої відстані та врахувати евристичний потенціал категорії «науковий дискурс» як особливого об'єкта дослідження. Концепція розподілу дискурсних формацій науки пройшла, на мою думку, достатню апробацію на основі обговорення у світових наукових колах³. Необхідність цього видання виникла з потреби ознайомити здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня та третього (освітньо-наукового) рівня з різними національно специфічними традиціями вивчення категорії наукового дискурсу. Маю надію на те, що монографічне дослідження «Дискурсна формація науки ХХІ с.» стане своєрідним барометром, за яким кожен з нас звирятиме дискурсний стан науки в академічній сфері вищої освіти.

Цей розділ монографії не претендує на завершеність чи досконалість і безперечно потребує подальших теоретичних й аналітичних спостережень та узагальнень, проте може допомогти досліднику глибше зрозуміти міжкультурні традиції вивчення категорії наукового дискурсу як особливого об'єкта дискурсного аналізу в сучасній парадигмі гуманітарного знання і запропонувати читачеві скласти якомога повну картину про різноголосся стану та шляхів розвитку дискурсних досліджень.

1. Теоретичні засади лінгвістичних досліджень дискурсу

За останні десять–двадцять років когнітивно-дискурсна парадигма в лінгвістиці теоретично оформилась і попрямувала настільки далеко вперед, що сьогодні важко собі уявити будь-яке лінгвістичне дослідження, яке не мало б когнітивно-дискурсного компонента аналізу.

¹ Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 260 с.

² Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс з лінгвістичної проблематики : основні характеристики та фреймова організація : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 20 с.

³ Дискурсні стратегії лінгвістики ХХІ століття : зб. матеріалів конференції (укр., англ., нім., франц., польск. мовами) / укл. А. І. Радю. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 316 с.

Активно розвинулася низка окремих дискурсних теорій в межах когнітивістики (А. М. Приходько⁴, В. В. Козловський⁵), дискурсології (К. Я. Кусько⁶, І. С. Шевченко, О. І. Морозова⁷, А. Д. Белова⁸), прагмалінгвістики (Ф. С. Бацевич⁹, В. В. Козловський¹⁰, Л. Р. Безугла¹¹), соціолінгвістики (J. Gumperz¹², M. Stubbs¹³), комунікативної лінгвістики (Г. Г. Почепцов¹⁴, Ф. С. Бацевич¹⁵, О. В. Яшенкова¹⁶), міжкультурної комунікації та лінгвістичної генології (Ф. С. Бацевич¹⁷, Т. В. Яхонтова¹⁸). Найважливішою ознакою сучасних дискурсних досліджень є інтеграція підходів і вироблення комплексних напрямів. Без опертя на українські та світові дискурсні розвідки рух дискурсної думки вперед був би неможливий (пор.¹⁹).

⁴ Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

⁵ Козловський В. В. Структура лінгвокультурного концепту (на матеріалі сучасної німецької мови). *Мовні та концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. С. 196–200.

⁶ Дискурс іноземномовної комунікації: колективна монографія / за ред. К. Я. Кусько. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 495 с.

⁷ Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*: монографія / за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.

⁸ Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Іноземна філол.* Київ: Київ. ун-т, 2002. Вип. 32. С. 11–14.

⁹ Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.

¹⁰ Козловський В. В. Семантичний і прагматичний аспекти речення (на матеріалі сучасної німецької мови). *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького* : зб. наук. праць. Чернівці : Книги ХХІ ст., 2008. С. 323–326.

¹¹ Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.

¹² Gumperz J. On interactional sociolinguistic method. *Talk, Work and Institutional Order. Discourse in Medical, Mediation and Management Setting* / C. Roberts & S. Sarangi (eds.). Berlin: de Gruyter, 1999. P. 453–471.

¹³ Stubbs M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago : University of Chicago Press, 1983. 272 p.

¹⁴ Почепцов Г. Г. Теорія комунікації : монографія. Київ : Київський університет, 1999. 308 с.

¹⁵ Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2009. 376 с.

¹⁶ Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

¹⁷ Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: монографія. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.

¹⁸ Яхонтова Т. В. Основи англомовного наукового письма : навч. посіб. для студ., асп. і науковців. Львів : ПАІС, 2003. 220 с.

¹⁹ Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія. Київ : ВД «Києво-Могиллянська академія», 2018. С. 117–127.

На перший план цього монографічного дослідження висуваємо комплексне вирішення проблем наукового дискурсу в новому міжкультурному ракурсі.

Базуючись на засадах когнітивно-комунікативної парадигми, дискурс трактуємо як «інтегральний феномен, як розумово-комунікативну діяльність, яка становить єдність процесу і результату та включає як екстралінгвальний, так і власне лінгвальний аспекти»²⁰. Вона (діяльність) відбувається в широкому (ситуативно-комунікативному, соціокультурному, когнітивно-психологічному) контексті та фіксується текстом. Текст іманентний до дискурсу та виступає як продукт дискурсного процесу.

Актуальність теми зумовлено еволюцією дискурсу: від екстраполяції в ньому логіко-філософських категорій до екстраполяцій широкого антропологічного змісту. Мова йде насамперед про трансформації у дискурсознавстві як «мовознавчої дисципліни, представлені методологічно й теоретично різноманітними течіями, лінгвістичними школами й окремими дослідженнями, спрямованими на всебічний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних чинників»²¹.

У мовознавчих традиціях ФРН, Австрії, Швейцарії, США, Франції та України дослідження типів дискурсу є одним з найактуальніших у сучасній когнітивно, комунікативно та прагматично зорієнтованій гуманітаристиці (див., наприклад, праці О. Галицької²², К. Серажим²³, N. Fairclough, R. Wodak²⁴, M. Foucault²⁵).

Усе активніше поняттям таксономії дискурсу послуговуються відомі європейські дискурсознавці Ruth Wodak, Siegfried Jäger, Peter Polenz, Ulla Fix, Reinhard Fiehler, Ingwer Paul, Anja Mikler. В німецько-

²⁰ Шевченко І. С. Дискурс, текст та їхні категорії. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття* : збірник матеріалів конференції (укр., англ., нім., франц., польск. мовами) / укл. А. І. Радю. Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С. 10.

²¹ Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. С. 124.

²² Галицька О. Б. Таксономічний аспект дослідження дискурсу (огляд). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологічна»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2012. Вип. 23. С. 42–45.

²³ Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: монографія / за ред. Володимира Володимировича Різуна. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. 392 с.

²⁴ Fairclough N., Wodak R. Critical discourse analysis. *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction* / Teun van Dijk (ed.). Vol. 2. London: Sage, 1997. P. 192–217.

²⁵ Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände / I. Warnke (Hg.). Berlin, New York: de Gruyter, 2007. 456 S.

австрійсько-швейцарській школі дискурсного аналізу, яка розвинулася на базі концепції дискурсу французького історика, соціолога, мовознавця Мішеля Фуко (Michel Foucault), дискурс тлумачать як мовне вираження, мовний корелят певної суспільної практики, впорядковане та систематизоване особливим чином використання мови, за яким стоїть ідеологічно й історично зумовлена ментальність. Дискурсний аналіз розглядають як засіб соціально-історичної й ідеологічної реконструкції «духа часу», проникнення в глибинну структуру тексту, його смисл²⁶.

Роль дискурсів різних типів (чи дискурсних формацій в термінології цього дослідження) і виражених у них смислових структур специфічно проявляється у різних культурах і в різні історичні епохи. Тенденція розвитку типів дискурсу, які базуються на різних прагматико-, соціо-, політолінгвальних, лінгвокомунікативних та -культурологічних категоріях, зводяться до переходу на нові типи дискурсу: відбувається розростання форм і способів масовоінформаційного дискурсу в різноманітних інтерактивних модусах²⁷.

Аналіз спеціальної літератури дає змогу говорити про те, що проблема таксономії дискурсу і надалі залишається актуальною. Тому створення повної багатоаспектної типології дискурсу ХХІ ст. – справа майбутнього.

Принагідно необхідно зазначити, що, попри наявність окремих цікавих спостережень над розвитком конкретних типів дискурсу, специфіку їх історичної динаміки повністю не осмислено, теорію історичних змін типів дискурсу до цього часу не створено.

Оскільки об'єктом нашого міждисциплінарного дослідження є науковий дискурс як інституційна дискурсна формація, то змістимо акценти саме на його аналіз.

2. Екологія наукового дискурсу

Актуальність міждисциплінарного дослідження наукового дискурсу зумовлено сучасним етапом розвитку наукової думки, коли певний феномен аналізується під різними поглядами, комплексно, тобто у термінах філософії «глибинним екологічним підходом» (див. Fritjof Capra (1997)).

Через складність та багатоаспектність феномену дослідження наукового дискурсу є багато думок щодо інтерпретації цього поняття

²⁶ Fairclough N., Wodak R. Critical discourse analysis. *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction* / Teun van Dijk (ed.). Vol. 2. London: Sage, 1997. P. 192–217.

²⁷ Галицька О. Б. Таксономічний аспект дослідження дискурсу (огляд). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2012. Вип. 23. С. 44.

(О. М. Льченко²⁸, О. М. Гніздечко²⁹). У сучасних уявленнях науковий дискурс трактується масштабно: як цілеспрямований спосіб раціональної передачі наукового знання, прагматично зорієнтований, соціально й етнокультурно зумовлений³⁰; як соціальна інтеракція, і як структура та процес, як один із видів інституційного дискурсу³¹; як різновид мови, котрий використовується в межах певної галузі³²; як мовний / текстовий корелят стосовно наукової сфери людської свідомості та практики; як сукупність усіх наявних (і потенційно можливих) текстів, що вербалізують наукове знання як результат пізнавальної діяльності суб'єктів науки³³; як багатовікова практика співтовариства творців науки (розглянута в сукупності всіх її соціокультурних вимірів), здійснюючи яку, вчені створюють й удосконалюють свій «кінцевий словник», тобто власний запас понять, за допомогою яких спільнота висловлює своє розуміння специфіки наукового дискурсу³⁴.

Якщо аналізувати науковий дискурс як нормативно організовану мовленнєву взаємодію, що інтерпретується в межах концепції як культурно маркована система комунікації, яка володіє як лінгвальними, так і екстралінгвальними планами та використовує відповідну систему професійно зорієнтованих знаків, що враховує статусно-рольові характеристики основних учасників академічного спілкування (учених як дослідників і учених як викладачів, а також здобувачів освіти у царині університетської освіти), то, очевидно, виникає питання щодо інтегрованого чи ізольованого вивчення наукового (академічного) та освітнього (педагогічного) дискурсів та їх прототипних учасників – науково-педагогічних працівників (далі – НПП).

²⁸ Льченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. 288 с.

²⁹ Гніздечко О. М. Етнолінгвістичні особливості наукового дискурсу: зіставний аспект. *Вісник Луганського національного педагогічного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філол. науки.* 2007. № 10 (127). С. 25–33.

³⁰ Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу : комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2005. С. 14.

³¹ Льченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. С. 28.

³² Fairclough N. *Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse the Universities.* *Discourse and Society.* 1993. Vol. 4, No. 2. P. 138.

³³ Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. С. 26.

³⁴ Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озатовська Л. В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури / Благодійна організація «Центр практичної філософії»; НАН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ, 2000. С. 13.

О. М. Ільченко рішуче розмежує обидві дискурсні формації інституційного дискурсу, хоча подекуди простежуємо їх перехрещення. Типовими учасниками освітнього дискурсу виступають вчитель і учень у широкому розумінні, а тому, очевидно, також науковий керівник та аспірант, науковий консультант та докторант. Науковий дискурс репрезентовано взаємодією принципово рівних між собою учасників спілкування – дослідників як презентантів наукової дискурсної спільноти. На периферії наукового дискурсу перебуває широка аудиторія, яка читає науково-популярні часописи та дивиться відповідні телепередачі наукового характеру, а також дослідники-початківці, які розпочинають навчання на кафедрі або у лабораторії. Учителя наділено правом передавати учню знання та норми академічної поведінки й оцінювати його успіхи, завдання вченого – не лише здобути знання, оцінити його і повідомити про нього суспільство, а й також підготувати нових учених.

Принадно розповім про досвід моєї альма матер, ВНУ ім. Лесі Українки. Упродовж серпневого тижня цього року (2023) 15 наукових керівників і 15 аспірантів та докторантів долучилися до міжнародного проекту «Покращення якості програм докторів філософії та професійне навчання наукових керівників» програми UK – Ukraine. Twinning Grant Scheme R&I. Протягом навчання, яке відбувалося в Anglia Ruskin University в Кембриджі, виявилось, що наш та британський університет, до речі обидва класичні університети, мають подібні програми підготовки аспірантів і докторантів.

Суттєва відмінність полягала у тому, що у Великій Британії індивідуальний план дослідника формує науковий керівник. Також колеги з Англії наголошували на важливості формування корпоративних цінностей, тому в нашому університеті будуть суттєво змінені підходи до укладання договорів з аспірантами з чітким прописанням вимог до аспірантів, керівників тощо. Також набутий досвід імплементуємо у відкритті у недалекому майбутньому в університеті докторської школи.

Оскільки я працюю 23 роки на кафедрі німецької філології, то у подальшому викладі сфокусуюся на власному досвіді, на який нашаровуються німецькі академічні обертони.

У ФРН простежуємо дві різні моделі докторантури: індивідуальну та структуровану. Традиційною моделлю є індивідуальна докторантура. Докторант здійснює самостійний пошук наукового керівника для докторського проекту, так званого *Doktorvater* або *Doktormutter*, з яким працює над дослідницьким проектом у відносно вільній та самостійній формі.

Друга модель – це структурована докторська програма: подання заявки на вступ до докторантури, наприклад, у дослідницькому коледжі (*Graduiertenkolleg*) або дослідницькій школі (*Graduate School*), де буде відбуватися праця над докторською дисертацією в межах відповідного структурного підрозділу.

Обидва варіанти мають свої переваги та недоліки. В індивідуальній докторантурі ми маємо більше свободи щодо часу та теми. З іншого боку, нам доведеться працювати більше самостійно, ніж у межах структурованої програми, під час якої проводяться дослідження разом з іншими докторантами з усього світу. Тому докторанту слід заздалегідь обміркувати, який варіант більше відповідає його стилю роботи.

Хронотопом наукового дискурсу є зал засідань, лабораторія, кафедра, кабінет вченого, бібліотека, лекційний зал, якщо мова йде про аспірантів. У той час як хронотоп освітнього дискурсу чітко окреслено: це час, закріплений за освітнім процесом (університетська лекція, практичне заняття) і місце, де відбувається відповідний процес (комп'ютерний клас, аудиторія).

Розбіжність простежуємо також в жанрах, комунікативних стратегіях наукового та освітнього дискурсів.

Освітній дискурс є базисом для формування світобачення і в деяких аспектах перехрещується з науковим, релігійним і політичним дискурсами. Можливо, мова йде про гібридний дискурс, як-от, наприклад, гібридним типом дискурсу, що поєднує елементи політичного та наукового дискурсів, є екологічний дискурс (за термінологією Р. Харре, Є. Брокмайєра і П. Мюльхойзлера – *greenspeak* або *environmental discourse*)³⁵.

Щоб уникнути вживання «немилих серцю» термінів: «чисті», «гібридні» дискурсні формації, ми оперуємо поняттям інтердискурсивності³⁶, яка виникає, коли різні дискурси артикуються разом в одній комунікативній події³⁷. Через нові артикуляції дискурсів, змінюються кордони не лише всередині однієї дискурсної формації, а й також між різними його формаціями. Зміна створюється завдяки тому, що наявні дискурси використовуються по-новому, однак можливості для зміни обмежено соціальними кореляціями. Наприклад, науковому дискурсу значно легше бути залученим до ЗМІ, адже він є змішаним типом, який комбінує освітній, науковий та медійний дискурси. А й

³⁵ Harre R., Brockmeier J., Mühlhäusler P. *Greenspeak : a Study of Environmental Discourse*. London : Sage, 1999. P. 1.

³⁶ Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. С. 41–45.

³⁷ Phillips L., Jrgensen M.W. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publication, 2002. 336 p.

справді для наукового дискурсу кращої прилюдної трибуни для обговорення наукової проблематики, ніж сторінки часопису, в тому числі й електронного, нам не знайти. Тобто мова йде про неможливе існування наукового дискурсу без медійного простору (у вузькому розумінні без електронного та медійного дискурсів).

Творчі дискурсні практики, в яких дискурси різних формацій комбінуються новими та складними способами в нові інтердискурсні дифузії є не тільки знаком, а й рушійною силою в дискурсній і соціально-культурній зміні. З іншого боку, дискурсні практики, в яких дискурси скомбінзовані певними загальноприйнятими способами, є показниками стабільності та підтримують усталений порядок дискурсу.

Тому в цьому монографічному дослідженні науковий, академічний та освітній дискурси об'єднано в одну парадигму, що є доречним, доцільним і на часі у зв'язку з тісним взаємопроникненням, перехрещенням і збігом багатьох функцій і форм обох дискурсних формацій. Освітні компоненти в академічній сфері – це свого роду розділи наукового знання, якому надається вигляд, найбільш зручний для його трансляції та трансферу, а освітня діяльність для здобувача вищої освіти значною мірою співпадає з науковим спілкуванням (наприклад, наукова дискусія чи полеміка під час лекції).

Проаналізуємо науковий та освітній дискурси (в контексті академічного дискурсу) як єдину систему спеціалізованого, клішованого освітньо-наукового спілкування. При цьому зацентруємо увагу на ту частину освітньо-наукової комунікації, яка реалізується в системі вищої освіти ФРН та України. Ще раз наголошуємо, що в межах наукового дискурсу можлива й навіть логічна як рівноправне (адже ніхто із дослідників не володіє монополією на істину), так і компліментарне спілкування, характерне для освітньої діяльності у зв'язку з домінуючими енциклопедичною, лінгвістичною та інтерактивною компетенціями ученого-викладача.

Відповідно до неозорої множини різних визначень ми будемо говорити про науковий дискурс в узагальненому розумінні як мовний / текстовий корелят стосовно наукової сфери людської свідомості та соціально-культурної практики. Науковий дискурс склав матуру в дискурсознавчих студіях, проте він потребує глибшої рефлексії у зв'язку з іншими базовими категоріями, що традиційно склалися в українській школі, такими як функційний стиль та жанрова форма.

3. Стратифікація наукового дискурсу у сучасному інформаційному просторі, або дискурсна палітра науки

У час, коли все інтенсивніше розвиваються інформаційні технології й дедалі більшого значення набуває медіа-трибуна, котра є потужним засобом поширення інформації та формування наукової думки, дослідження дискурсного розмаїття сучасного наукового простору охоплює потужний спектр класичної публіцистики, комунікації в освіті, діловій сфері й телекомунікаційній мережі. Тому розрізняємо такі різновиди наукового дискурсу, яким властива сукупність основних ознак наукового дискурсу та, водночас, які володіють своєю специфікою: науково-дослідницький (реалізує власне дослідницькі цілі та вербалізує нове знання); науково-освітній (пов'язаний із дидактичними настановами, створений спеціально для освітньо-кваліфікаційних цілей); науково-популярний (створений із метою масового розповсюдження, популяризації наукових відомостей); науково-критичний (головними ідентифікуючими ознаками є обговорення, критичний розбір і оцінка первинного тексту); науково-довідковий (спрямований на задоволення суто інформаційних, довідкових джерел); науково-віртуальний (утворюється адресантом у віртуальному просторі (кіберпросторі) і матеріалізується в електронному тексті за допомогою ІТ-технологій); науково-діловий (використовується в офіційному спілкуванні); науково-інструктивний (пов'язаний із зібранням вказівок, настанов, норм і правил, які регулюють порядок і умови здійснення наукової діяльності).

Досить поширеним явищем є нині науково-популярний різновид наукового дискурсу. Якщо раніше наукова діяльність була спрямована на пошук та продукування нового знання й основним науковим продуктом були власне наукові праці, то сьогодні для низки академічних учених не менш важливою стає презентація себе та наукового знання, успішність якої залежить не лише від оцінки ученого професійною спільнотою, а й від прилюдної реакції загалу. Такій ситуації сприяють наукові фонди та грантове фінансування. Презентаційний стиль характеризує орієнтування на інших, що є ознакою становлення нової науки – науки для публіки. З огляду на це, не дивним є завдання, яке отримали мої колеги під час перебування в Англії, презентувати результати наукових розвідок без використання термінології, тобто для загалу. Спонуляризувати, викласти матеріал так, щоб його зрозуміли нелінгвісти. Адже у сучасній науці, чим видовищніше, емоційніше, переконливіше будуть презентовано результати роботи, тим більше шансів отримати додаткові ресурси не лише в грошовій формі, а й у формі впливу та наближення до академічної влади.

Колосальні, теоретично безкінечні можливості обміну науковою інформацією та творчого самовираження надає інтернет завдяки електронній пошті, участі у віртуальних конференціях та розміщенню власних наукових матеріалів на персональних веб-сайтах або їх опублікуванню в електронних виданнях. Варто зазначити, що поняття «віртуальний дискурс» є ширшим від значення англомовних термінів *Netspeak* або *computer-mediated communication*, *cybertalk*, *e-discourse* та охоплює усі види комунікації крізь електронний канал (месенджери тощо).

Презентована у цьому підрозділі дискурсна палітра науки має відкритий характер, тобто вона може розширюватися внаслідок появи нового релевантного критерію стратифікації наукового дискурсу, або, навпаки, звужуватися внаслідок зникнення одного із них: кожен освітній компонент можна вважати певним дискурсом.

Мета стратифікації наукового дискурсу полягає в тому, щоб звести нескінчену безліч конкретних текстів до видимої кількості їх основних дискурсних формацій на основі як лінгвальних, так і екстралінгвальних критеріїв. У зв'язку з цим важливо зауважити, що відмінності у традиціях і наявних підходах до текстового континууму у вітчизняних і зарубіжних розробках, а також об'єктивні труднощі створення більш чи менш універсальної класифікації з суперечливими ієрархічними відношеннями, породжують певні проблеми щодо єдиного інтернаціонального поняття.

Часто вживання ніби-то одних і тих самих термінів виявляється теоретично не збагненим. Розпочнемо з того, що в зарубіжних дослідженнях немає загальноприйнятого терміну для текстового аналізу.

3.1. Вітчизняна та зарубіжна текстолінгвістична традиція

У німецькомовних працях використовується поняття *Textanalyse* (текстовий аналіз), загальноприйняте німецькими лінгвістами. Поряд із ним – поняття *Diskursanalyse* (дискурсний аналіз), закріплене переважно за сферою конверсаційного аналізу для позначення дослідження діалогічного усного мовлення (пор. *der Diskurs = die gesprochene Sprache* (G. Zifonun (1994); цит. за³⁸). Водночас не виключено використання терміну *Diskursanalyse* щодо дослідження спеціальних текстів: уже є наявні терміни *die printmedialen Diskurstexte*³⁹, *Texte im politischen*

³⁸ Gansel Ch., Jürgens F. *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. 3., unveränderte Aufl. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2009. S. 176–177.

³⁹ Spieß C. *Zur sprachlichen Konstruktion von Identität im medialen Zonenkinderdiskurs. Sprache – Politik – Gesellschaft* / H. Kämper, J. Kilian, K. S. Roth (Hrsg.). Band 1: *Diskursmauern. Aktuelle Aspekte der sprachlichen Verhältnisse zwischen Ost und West* / K. S. Roth, M. Wiene (Hrsg.) Bremen: Hempen Verlag, 2008. S. 115-140.

*Diskurs*⁴⁰, що, однак, має місце в поодиноких випадках і не відображає загальної тенденції (див. Dietrich Busse⁴¹; Ingo Warnke⁴²; *Diskurslinguistik*⁴³).

Іншу ситуацію простежуємо в британській і американській текстолінгвістичній традиції, в якій термін *discourse analysis* (дискурсний аналіз) вживається як англійський еквівалент для німецького терміну *Textlinguistik*, *Textanalyse* (текстолінгвістика, текстовий аналіз) (пор. *text linguistics as discourse analysis*⁴⁴ і *linguistic theory as discourse, linguistic theories as discourse constructions*⁴⁵). Простежуємо взаємозаміну термінопонять у різних дискурсах.

У вітчизняній лінгвістиці тексту, яка розвивалася в інших національно-історичних умовах, склався функційно-стилістичний підхід, який задає напрям аналізу текстового твору від найбільш загальних характеристик до типових і специфічних. Дослідники активно оперували поняттям «підстиль», зокрема, диференціюючи науковий стиль, виокремлювали власне науковий (академічний), науково-популярний, науково-навчальний підстили⁴⁶. Кожен підстиль реалізовувався відповідно у жанрі, різновиді тексту певного стилю, що різнилися метою мовлення, сферою спілкування та іншими ознаками⁴⁷: наприклад, власне науковий підстиль репрезентується такими жанрами, як дисертація, монографія, наукова стаття, доповідь, магістерська робота, які мають низку різновидів. Наприклад, в жанрі наукової статті виокремлюємо такі різновиди: 1) за змістом (власне наукова, науково-популярна, науково-навчальна, науково-методична, науково-публіцистична стаття); 2) за читацьким призначенням (для вузького кола

⁴⁰ Girth H. Texte im politischen Diskurs. Ein Vorschlag zur diskursorientierten Beschreibung von Textsorten. *Muttersprache*. 1996. 1. S. 66–80.

⁴¹ Busse D. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik* / D. Busse, F. Hermanns, W. Teubert (Hgg.). Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. S. 10–28.

⁴² Warnke I. Adieu Text – bienvenu Diskurs? Über Sinn und Zweck einer poststrukturalistischen Ergänzung des Textbegriffs. *Brauchen wir einen neuen Textbegriff? : Antworten auf eine Preisfrage* / U. Fix (Hrsg.). Frankfurt/Main : Peter Lang, 2002.

⁴³ *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin, New York: de Gruyter, 2007. 456 S.

⁴⁴ Beaugrande R.-A. de. Text Linguistics in Discourse Studies. *Handbook of Discourse Analysis* / Ed. by Teun A. van Dijk. London, Orlando, San Diego etc.: Academic Press, 1985. Vol. 1: Disciplines of Discourse. P. 41.

⁴⁵ Beaugrande R.-A. de. *Linguistic Theory : the discourse of fundamental works*. New York: Longman Group UK Limited, 1991. P. 1–5.

⁴⁶ Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 3-тє вид., виправ. і доповнен. К. : Алеута, 2012. С. 111.

⁴⁷ Там само. С. 110.

науковців; спеціалістів певної галузі (фаху) або кількох галузей (фахів); широкого загалу науковців тощо); 3) за кількістю авторів (один автор (одноосібна), два автори, авторський колектив (колективна)⁴⁸. Проте і жанровий різновид, у свою чергу, не є кінцевою в цій ієрархії, наприклад, жанр статті, її жанровий різновид – науково-публіцистична стаття, різновид – стаття-біографія.

Жанри та жанрові різновиди є успішно екстрапольованими на твори всіх функційних стилів загалом, і власне наукового зокрема⁴⁹.

Дефініція жанру проєктується на проблему розмежування мовленнєвого жанру та стилю, яка суперечливо аналізується, адже немає чіткого розмежування понять «стиль», «функційний стиль», «жанровий стиль», «(мовленнєвий) жанр». Деякі терміни настільки перетинаються, що вони сприймаються як синоніми. Спробу вирішити проблему співвідношення мовленнєвого жанру, мовленнєвого акту, дискурсу та функційного стилю знаходимо в доробку українських лінгвістів: А. Д. Белова⁵⁰; Ф. С. Бацевич⁵¹; О. О. Селіванова⁵².

Частково під впливом англо-американської дискурсології дослідження жанрів перейшло у лінгвістичну площину, комунікативний та інтердисциплінарний напрям (праці J.M.Swales (1996)⁵³, J.M.Swales (1998)⁵⁴; О.Льченко⁵⁵). Жанр у лінгвістиці тексту трактуємо «або як функціонально-комунікативний феномен, якому відповідає інваріантна модель тексту, або як власне тип тексту з певними комунікативно-прагматичними параметрами і специфічними засобами вербального оформлення»⁵⁶.

⁴⁸ Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. пос. Київ : «Центр навчальної літератури», 2006. С. 258.

⁴⁹ Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 3-тє вид., виправ. і доповнен. Київ : Алеута, 2012. 696 с.

⁵⁰ Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Іноземна філол.* К.: Київ. ун-т, 2002. Вип. 32. С. 11–14.

⁵¹ Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: монографія. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.

⁵² Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

⁵³ Swales J.M. *Occluded Genres in the Academy: The Case of the Submission Letter. Academic Writing Today and Tomorrow* / Ed. by E.Ventola, E.Mauranen. Helsinki: Helsinki University Press, 1996. P. 45–59.

⁵⁴ Swales J.M. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings.* Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 260 p.

⁵⁵ Льченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. 288 с.

⁵⁶ Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. С. 57.

З огляду на те, що термін «жанр» закріпився в літературознавстві й тісно пов'язаний з традиціями опису художньо-естетичних творів (пор.⁵⁷), ми не будемо використовувати його відповідно до типологічних описів у лінгвістиці нехудожнього тексту, наукового зокрема, щоб виокремити її (лінгвістику) від літературознавчих розробок, з одного боку, і показати спадковість з розробками німецьких дослідників – з іншого.

Так, в сучасній німецькій текстолінгвістиці тексти аналізують у тріаді тип тексту – клас тексту – рід тексту (*Texttyp – Textklasse – Textsorte*)⁵⁸. Наприклад, в сфері публіцистичної науки: *Texttyp – argumentativ* → *Textklasse – Medientexte* → *Textsorte – Kommentar* → *Textsortenvariante – Pro- i Kontra-Kommentar*. Чи ми рухаємося у напрямку текстів на рівні типу, класу або роду, все одно завжди йдеться про знання: наведемо невеличкий пасаж-доказ цього твердження «*über bestimmte konventionalisierte, wiedererkennbare und auch erwartbare Muster des Sprachgebrauchs. Das betrifft sowohl Auswahl und Häufigkeit bestimmter Textbausteine, die formale und inhaltliche Struktur und Gliederung sowie die Verwendung bestimmter ritualisierter Floskeln*»⁵⁹. При цьому виходимо з того, що кожен носій мови володіє певною типологічною компетенцією, в термінології німецьких авторів *Textsortenkompetenz*⁶⁰, *das intuitive Textsorten-Wissen der Sprachteilhaber*⁶¹, *Textmusterwissen*⁶², завдяки якій він здатен ідентифікувати тексти однієї типологічної приналежності, розрізняти різнотипологічні тексти та розпізнавати порушення текстоутворювальної норми.

Наведемо текстову класифікацію з урахуванням як внутрішньотекстових (*textinterne Faktoren*), так і позатекстових (*textexterne Faktoren*) класифікаційних критеріїв (див. табл. 3.1.1):

⁵⁷ Dammann G. Textsorten und literarische Gattungen. *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 1. Halbbd. / K.Brinker, G.Antos, W.Heinemann, S.F.Sager (Hgg.). Berlin / New York : de Gruyter (HSK 16.1), 2000. S. 549, 556.

⁵⁸ Linke A., Nussbauer M., Portmann P. R. *Studienbuch Linguistik*. 3., unveränd. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1996. S. 248–253.

⁵⁹ Там само. S. 253.

⁶⁰ Gansel Ch., Jürgens F. *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. 3., unveränderte Aufl. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2009. S. 54.

⁶¹ *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden* / K.Brinker, H.Sitta (Hgg.). 4., durchges. u. erg. Aufl. Berlin : Schmidt (Grundlagen der Germanistik 29), 1997. S. 128.

⁶² Linke A., Nussbauer M., Portmann P. R. *Studienbuch Linguistik*. 3., unveränd. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1996. S. 253.

Таблиця 3.1.1

Позатекстові та внутрішньотекстові класифікаційні критерії

<ul style="list-style-type: none"> – WER (автор тексту) übermittelt – WOZU (інтенція) – WEM (адресат) – ÜBER WELCHES MEDIUM (канал комунікації) – WO (місце) – WANN (час) – WARUM (привід) einen Text? 	<p>–</p> <p>–</p> <p>– = textexterne Faktoren</p>
<ul style="list-style-type: none"> – WORÜBER (тема тексту) sagt der Text – WAS (зміст тексту) – (WAS NICHT) (імпліковані пресупозиції) – IN WELCHER REIHENFOLGE (макроструктура тексту загалом і мікроструктури текстових сегментів) – MIT WELCHEN NONVERBALEN MITTELEN (z. B. Layout, typographische Gestaltung, Farben, Illustrationen etc.) (немовні засоби) – MIT WAS FÜR WÖRTERN (лексична і морфологічна характеристика) – IN WAS FÜR SÄTZEN (синтаксичні засоби) – IN WELCHEM TON (z. B. Akzentuierung im Druck, Absatzgestaltung oder Interpunktion) (супрасегментальні ознаки тексту) 	<p>–</p> <p>–</p> <p>– = textinterne Faktoren</p>

Наголосимо, що типологія текстів – це та сфера текстолінгвістики, у якій досі немає однозначного загальноприйнятого погляду на підґрунтя виокремлення окремих типів / класів тексту, тобто приналежність текстів до того чи іншого таксономічного розряду. Це пов'язано з мінливими поглядами лінгвістів на текст і текстуальність (див. детальніше⁶³, а також праці W. Heinemann⁶⁴; W. Heinemann / M. Heinemann⁶⁵; Ch. Gansel / F. Jürgens⁶⁶).

У німецькій текстолінгвістиці традиційно оперують також поняттями *Textart*, *Textmuster*, *Textexemplar*, *Textgattungen*, *Textuntersorten*, *Textsortenklasse*, *Textsortenvariante*, *Textfamilie*, *Textordnung*. Нижче ми дещо детальніше звернемося до експлікації основного поняття текстолінгвістики – *Textsorte*, до роду, типу, сорту тексту, якщо використовувати буквальний переклад. Оскільки складно підібрати

⁶³ Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / K.Brinker, H.Sitta (Hgg.). 4., durchges. u. erg. Aufl. Berlin : Schmidt (Grundlagen der Germanistik 29), 1997.

⁶⁴ Heinemann W. Textsorte – Textmuster – Texttyp. *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 1. Halbbd. / K.Brinker, G.Antos, W.Heinemann, S. F. Sager (Hgg.). Berlin, New York : de Gruyter (HSK 16.1), 2000. S. 507–523.

⁶⁵ Heinemann M., Heinemann W. *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion – Text – Diskurs*. Tübingen : Niemeyer, 2002.

⁶⁶ Gansel Ch., Jürgens F. *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. 3., unveränderte Aufl. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2009. 272 S.

абсолютно точний переклад, який відповідав би значенню *Textsorte* в українській мові (калька видається також недоцільною), ми будемо використовувати термін «тип тексту» як найбільш адекватний для позначення того, що в німецькій текстолінгвістиці називається *Textsorte*.

З огляду на зазначені вище критерії, тип тексту позначає реакцію на комунікативну пропозицію власної комунікативної сфери як соціальної системи⁶⁷, наприклад *wissenschaftliche Hausarbeit* і *Gutachten in der Institution Universität*. Звідси комунікативні сфери можуть бути описані як ситуативно та соціально дефіновані ансамблі типів тексту⁶⁸.

Типи тексту можна класифікувати на варіанти *Textsortenvariante*, наприклад, статті-біографії учених і статті, присвячені діяльності того чи іншого закладу вищої освіти (зазвичай у зв'язку з певною ювілейною датою, чи уродинами вченого). Гарним прикладом слугує довідково-біографічна інформаційно-іміджева енциклопедія в рамках проекту «Літопис Університету імені Лесі Українки: від А до Я»⁶⁹. В енциклопедії розміщено інформацію про кращих випускників ВНУ ім. Лесі Українки.

Аналіз подібних типів тексту у науковому дискурсі мимоволі наводить на думку про наявність прототипних типів наукового дискурсу, тобто найбільш репрезентативних членів категорії (термін Е. Рош⁷⁰). Прототипними, центральними типами тексту є провідні типи, домінуючі за своїм обсягом в масиві текстів цього типу, репрезентативністю, значущістю в загальній кількості публікацій. Прототип виконує функцію еталонного, ідеального зразка, тобто задає параметри розпізнання об'єкта.

При цьому, очевидно, що не тільки типи, а й також їхні варіанти можуть бути прототипними. Тип тексту – категорія мінлива, тому прототипні та периферійні типи наукового тексту також непостійні у часі та варіюються навіть залежно від видавничих традицій ФРН та України.

Сучасні дискурсознавці вказують на необхідність урахування різних критеріїв під час класифікації наукових жанрів як текстових типів з певними комунікативно-прагматичними параметрами і специфічними

⁶⁷ Там само. S. 78.

⁶⁸ Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. 1. Halbbd. / K.Brinker, G.Antos, W.Heinemann, S.F.Sager (Hgg.). Berlin, New York : de Gruyter (HSK 16.1), 2000. Vorwort. S. XX.

⁶⁹ Золотий фонд Університету імені Лесі Українки: енциклопедія випускників / керівник проекту А. Цюль; упоряд. та ред. Л. Понедельник. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2022. 280 с.: іл.

⁷⁰ Kleiber G. Prototypensemantik : eine Einführung. Übers. von Michael Schreiber. 2., überarb. Aufl. Tübingen : Narr, 1998. S. 32.

засобами вербального оформлення. Так, О. М. Ільченко виокремлює традиційні й нові жанри сучасного англомовного наукового дискурсу, а також класифікує їх за ступенем діалогічності⁷¹.

Виокремимо первинні та вторинні типи текстів наукового дискурсу. Характеристиками первинного жанру вважаємо обсяг тексту (великий, середній, малий), його структуру (клішована / креативна), а також канал спілкування (усний чи писемний). Йдеться про монографію, дисертацію, доповідь, статтю, есе, призначення яких полягає у повідомленні первинних наукових відомостей, отриманих під час оригінальних наукових досліджень. З опорою на первинний науковий текст створюються вторинні тексти, характеристиками яких є зміна завдання, обсягу, структури, каналу чи складності первинного тексту. Вторинні наукові тексти містять кінцеві результати аналітико-синтетичної переробки первинного тексту, виконують передусім комунікативну посередницьку функцію. До вторинних типів тексту належать автореферати, тези, анотації. Дискусійним є питання про те, чи належить рецензія до первинного чи вторинного жанру. Дійсно, рецензію пишуть з приводу уже наявної наукової інформації, але не можна не погодитися, що сама рецензія також містить оригінальну наукову інформацію. Адже у рецензії інтерпретуються, переосмислюються мовні факти, лінгвістичні теорії, концепції, запропоновані в інших роботах, хоча можливі власне авторські фрагменти.

Предметом дослідження в монографії львівської філологині Т. В. Яхонтової⁷² є писемні жанри сучасного англомовного наукового дискурсу, які репрезентують різні класифікаційні статуси (наукова стаття як провідний жанр, її анотація та тези доповіді, електронна дискусія, хендаут).

Загалом об'єктом філологічної інтерпретації є такі жанри сучасного різномовного наукового дискурсу як наукові статті (О. Ільченко⁷³; Т. Яхонтова⁷⁴), анотації до статей⁷⁵, рецензії⁷⁶; дослідницькі проекти, виступи університетських лекцій, рекомендаційні листи, нові жанри

⁷¹ Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. С. 46.

⁷² Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 420 с.

⁷³ Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. 288 с.

⁷⁴ Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 260 с.

конференційної комунікації⁷⁷: інформаційне повідомлення, тези доповіді⁷⁸, усна доповідь (на пленарному засіданні)⁷⁹, презентація PowerPoint⁸⁰, хендаут (роздавальний матеріал), постер (стендова доповідь). Не можна оминати також такі жанри сучасної міжнародної конференції як конференційні лекції на честь знаменитих подій, міні-симпозіуми або колоквиуми, робочі семінари та обговорення за круглим столом.

Отож організація текстового простору наукового дискурсу виявляє предметно-змістові й функційні особливості. Підкреслимо ще раз, що проблема класифікації текстів і переліку релевантних критеріїв залишається відкритою. Найбільш відомі з них ми навели. Необхідно враховувати і той факт, що виявлення певних текстових прототипів є лише однією із маніпуляцій. Услід за нею йдуть, наприклад, такі проблеми, як контамінація прототипів чи поява певного типу тексту в «нетипових» для нього комунікативних обставинах, тобто опис так званих гетерогенних типів тексту, які займають прикордонне місце на перетині комунікативних сфер.

3.2. Текстова грибниця німецького наукового дискурсу ХХІ ст.

У цьому параграфі покажемо текстову варіативність німецького наукового дискурсу ХХІ ст. та спробуємо з'ясувати, як сучасні соціокомунікативні та інформаційно-комунікаційні контексти, у яких відбувається наукове спілкування, уточнюють та модифікують наявні тексти, розширюють діапазони можливостей їх конкретного втілення та призводять до поступового формування нових текстів.

Зазначимо, що матеріалом нашого дослідження є наукові праці різних галузей знань, які, за класифікацією D. E. Stokes (1997) (цит. за⁸¹), належать до різних «квадрантів»: «квадранта Бора» – теоретичні науки (математика, фізика, хімія, нейробіологія, клітинна біологія, астрономія, фізіологія, мистецтвознавство); «квадранта Пастера» – теоретично-прикладні науки (інформаційні та телекомунікаційні технології, біологія рослин, медицина, біохімія, біофізика, екологія, наука про Землю,

⁷⁷ Heino A., Tervone E., Tommola J. Metadiscourse in academic conference presentations. *The Language of Conferencing* / ed. by E.Ventola, C.Shalom, S.Thompson. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2002. P. 127–146.

⁷⁸ Swales J.M. Occluded Genres in the Academy: The Case of the Submission Letter. *Academic Writing Today and Tomorrow* / ed. by E.Ventola, E.Mauranen. Helsinki: Helsinki University Press, 1996. P. 45–59.

⁷⁹ Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. С. 29.

лінгвістика, педагогіка, економіка, право); «квадранта Едісона» – прикладні науки (енергетика, транспорт, охорона довкілля, мікробіологія, фармакологія).

З постулатами про квадранти перегукується концепція фахової комунікації Л. Хоффманна (наводимо мовою оригіналу⁸²): *Sprache der theoretischen Grundlagenwissenschaften, Sprache der experimentellen Wissenschaften, Sprache der angewandten Wissenschaft und Technik, Sprache der materiellen Produktion, Sprache der Konsumption.*

Науковий дискурс – це мова наукової літератури, яка у процесі функційної реалізації постає у вигляді наукових текстів. Саме науковий текст є певним відрізком мовлення чи висловленням (усним та / або писемним), що стосується специфічної сфери – мови науки. У процесі виконання певного завдання він стає актом мовленнєвої діяльності й може бути як опорою, так і метою, як процесом, так і продуктом мовленнєво-розумової діяльності творців науки, асоціюючись із результатом спілкування.

Стратегії наукового дискурсу є орієнтирами для формування текстових типів, які кристалізуються не лише в межах дедуктивно виокремлених комунікативних інституційних стратегій, а й відповідно до наявної національної традиції. У цьому руслі виокремлюємо такі типи наукових текстів, зумовлені змістом знання, вербалізованого тим чи іншим текстом; особливостями комунікативної ситуації; каналу комунікації, особливою роду діалогічності під час кореляції учасників; специфічністю когнітивного аспекту текстотворення, обов'язковою / необов'язковою акцентуацією всіх розумових фаз наукової творчості та всіх складників нового знання у текстовій тканині:

1) наукові статті в рецензованих журналах, тези, дисертації, монографії, постери (постерний захист), анотації, патентні описи, автореферати, науково-технічні звіти, виступи, повідомлення, хендаути (роздавальний матеріал на захисті або конференції), візуалізовані та звукові презентації за допомогою комп'ютерної програми PowerPoint (**науково-дослідницький різновид наукового дискурсу**);

2) вузівські підручники, навчальні й методичні посібники, силабуси, лекційні матеріали, конспекти (**науково-освітній різновид наукового дискурсу**);

3) науково-популярні статті, прес-релізи, інформаційно-іміджеві видання, нариси у книгах, брошурах (**науково-популярний різновид наукового дискурсу**);

⁸² Hoffmann L. Sprache in Wissenschaft und Technik. Leipzig, 1978.

4) рецензії, відгуки, полемічні виступи, рекомендаційні листи, експертні висновки (**науково-критичний різновид наукового дискурсу**);

5) словники, довідники, каталоги, енциклопедії (**науково-довідковий різновид наукового дискурсу**);

6) електронні статті, електронні дискусії, електронне наукове листування, чати, інтернет-форуми, персональні веб-сторінки вчених, віртуальні конференції (**науково-віртуальний різновид наукового дискурсу**);

7) подання на отримання грантів та конкурсні програми професійних стажувань, співбесіда, консультація; патенти, авторські свідоцтва, описи винаходу, стандарти, контракти, повідомлення про дослідження й аналізи, формули винаходів (**науково-діловий різновид наукового дискурсу**);

8) інструкції, технічна документація, пам'ятки, рекомендації, супроводжувальна документація, методики, силабуси (**науково-інструктивний різновид наукового дискурсу**).

Між типами текстів простежуємо функційну узгодженість, об'єднану освітньо-пізнавальними стратегіями та прагматикою наукового мовлення.

Характерною ознакою наукового дискурсу загалом та німецького зокрема є його варіативність, яка реалізується в усній та писемній формах, кореляцію яких показано у табл. 3.2.1:

Таблиця 3.2.1

Усні та писемні форми реалізації сучасного німецького наукового дискурсу

Писемні	Усні
науково-дослідницький різновид	
Doktorarbeit / Dissertationsschrift докторська дисертація	Promotion захист (докторської) дисертації
Habilitationsarbeit / Habilitationsschrift докторська дисертація (для отримання доцентури в університеті чи іншому ЗВО)	Habilitation отримання доцентури в університеті чи іншому ЗВО)
wissenschaftliche Abschlussarbeit (die Bachelorarbeit, Masterarbeit) кваліфікаційна робота	Disputation диспут (на захисті наукової праці)
wissenschaftliche Monographie монографія	
wissenschaftlicher Artikel, Fachzeitschriftenartikel, wissenschaftliche Aufsätze (наукова стаття) Interviews (наукові статті-інтерв'ю) fachwissenschaftliche Beiträge der Sektionsleitungen наукові статті-доповіді	
Akten des Kolloquiums матеріали колоквиуму	wissenschaftliches Kolloquium колоквиум
Handout, Poster хендаут, постер	mündlicher (Konferenz)Bericht усне повідомлення
Referat реферат	der wissenschaftliche Vortrag zu einem bestimmten Thema доповідь
einem wissenschaftlichen Artikel voran- oder nachgestellte Zusammenfassungen (abstracts) анотація	
Forschungsbericht науковий звіт	
Autoreferat (abstract) реферування автором власного твору	
Tagungsband des Kongresses, Redebeiträge von durchgeführten internationalen Konferenzen матеріали конгресу, конференції	Diskussionsbeitrag auf einer Konferenz дискусійний виступ на конференції, (Plenar)Vorträge публічний виступ на семінарі, конференції, за круглим столом, Video-, Tonbandaufzeichnungen der Redebeiträge відео- та аудіозаписи (фонограми) виступів
Festschrift (für Franz Hundsnurscher zum 60. Geburtstag) ювілейний збірник, ювілейна стаття	
Berichte und Informationen наукове повідомлення (події / хроніки наукового життя, персоналії	
науково-освітній різновид	
Vorlesungsmanuskript рукопис лекції	Vorlesungsreihe цикл лекцій
Seminarprotokoll протокол семінару	(Fach)Seminar (фаховий) семінар Workshops робочий семінар

Продовження таблиці 3.2.1

Писемні	Усні
Studienbuch, Begleitheft (in computerisierter Form) підручник	Unterrichtsgespräch бесіда на занятті, Sprechstunden індивідуальні консультації для студентів
Prüfungsordnungen екзаменаційні правила Klausuren (schriftliche Prüfungen) екзаменаційні письмові роботи	mündliche Prüfungen усні екзамени
wissenschaftliche Hausarbeiten (schriftliche Ausarbeitungen zu einem bestimmten Thema) письмові роботи	Kolloquien колоквиуми
	die Rektoratsantrittsrede der Universität промова ректора університету з приводу вступу на посаду керівника закладу, die hochschulpolitische Administrationsrede промова адміністрації вишу
fachdidaktische Beiträge фахові дидактичні статті	
науково-популярний різновид	
populärwissenschaftliche Aufsätze, fachspezifischer Artikel in Publikumszeitschrift науково-популярна стаття	
Rezension von Normalesern z. B. in amazon.de непрофесійна рецензія	
Info- und Imageposter, Infoblatt, Imagebroschüre, -film piar, інформаційно-іміджеві видання	
науково-критичний різновид	
wissenschaftliche Rezension наукова рецензія professionelle Rezension професійна рецензія	
Gutachten wissenschaftlicher Arbeit (in der Institution Universität) відзив, рецензія	
Empfehlungsschreiben рекомендаційний лист	
науково-довідковий дискурс	
Ein- bzw. Beiträge in Lexika, Enzyklopädien, Enzyklopädieartikel, Lexikoneintrag енциклопедична стаття	
Infoblatt інформаційний бюлетень	
(elektronische) Fachwörterbücher und -glossare спеціальні (галузеві) словники та глосари	
науково-віртуальний різновид	
Chat, chatrooms чати	Відеозустрічі за допомогою телекомунікаційних технологій Zoom, Moodle, Skype
E-Mail електронне наукове листування через мережу Інтернет (<i>www-Seiten / Web-Seiten / Internetseiten</i>)	

Закінчення таблиці 3.2.1

Писемні	Усні
Private Homepage des Wissenschaftlers / der Wissenschaftlerin im World Wide Web персональні веб-сторінки вчених	
elektronische Artikel in einer elektronischen Fachzeitschrift z. B. für Sprache und Linguistik електронні статті	
Dissertationen Online, Lehrmodule Online, Terminologieglossare Online дисертації, модулі, термінологічні словники онлайн	
Forum (für Linguisten) Інтернет-форуми	
Internet-Konferenz Інтернет-конференція, віртуальна конференція	
науково-діловий різновид	
Подання на отримання грантів та конкурсні програми професійних стажувань: – Forschungsstipendien наукові стипендії для аспірантів та молодих науковців; – Forschungsaufenthalte / Arbeitsaufenthalte der Hochschullehrer und Wissenschaftler наукові стажування для викладачів ЗВО науковців	Vorstellungsgespräch (співбесіда)
die Bewerbungsunterlagen und –materialien (Lebensläufe) документи на отримання стипендії (біографії, резюме)	Besprechung (консультація)
Patentschriften патенти	
Ausschreibungen (von Stellen) оголошення конкурсу (на заміщення посад)	
« graue Literatur » інформаційні брошури і листи для студентів про структуру та зміст ОК	
науково-інструктивний різновид	
Hinweise für Autoren in wissenschaftlichen Zeitschriften	
Formulare (aller Art) формуляри, бланки	
Bedienungsanleitungen інструкції по експлуатації	

Вказані типи текстів є типовими і для українського наукового дискурсу, однак відрізняються нормативною організацією вербальної та невербальної дискурсної діяльності академічної спільноти. Наприклад, на жаль, ще досі усталеною нормою для академічної взаємодії на лекції та семінарі в українській традиції вищої освіти є односторонній виклад знань, їх декларація, засвоєння та заучування. При цьому лектор знаходиться у центрі уваги, як модератор освітнього процесу, за схемою від лектора до здобувача освіти. Принципами німецького наукового дискурсу є спільний пошук істини, розвиток у студентів здатності мислити критично, аргументувати свою думку, самостійно знаходити та

систематизувати необхідний навчальний матеріал. Йдеться про повноправних комунікативних партнерів.

У моїй практиці читання лекцій уже на першому курсі улюбленими серед ЗО є такі види інтерактивних лекцій: лекція-бесіда, лекція-дискусія, лекція з аналізом конкретних ситуацій, лекція із застосуванням зворотного зв'язку, проблемна лекція. Я залюбки перетворюю лекції на інтерактивний процес, який підтримує мотивацію здобувачів вищої освіти завдяки використанню під час лекції поточних подій (щоб зробити матеріал актуальним та з новизною), включенню коротких відео з подальшою дискусією та онлайн-вікторин.

Запізнення на семінар чи лекцію, яке аналізуємо як невербальний аспект поведінки, вважається в німецькому науковому дискурсі допустимим явищем (*akademische Viertelstunde академічна чверть*). Те саме стосується залишення лекції в будь-який її період, що, очевидно, можна трактувати як відображення невеликої дистанції академічної влади в німецькій лінгвокультурі.

Принагідно маю за честь описати нові форми реалізації українського наукового дискурсу – *колегіум, майстерня, вільна трибуна*, які, в жодному разі, не слід ототожнювати з тренінгами, воркшопами або виступами. Яскравим прикладом є комплексний освітньо-науковий проєкт «Майстерня академічної доброчесності», у якому я задіяна. Також у вересні 2023 року мала нагоду долучитися до участі в програмі Потєбнянського колегіуму, т. зв. науково-освітній майданчик, який мав три опції: лекції, мовознавчі майстерні та вільну трибуну.

У термінологічному ярусі репрезентантів німецької лінгвокультури по-різному акцентуються слова-реалії *Promotion* та *Habilitation* – захист докторської дисертації. *Habilitation* – це державний диплом доктора, який отримав другу наукову ступінь, що надає право обійняти посаду професора, приват-доцента (*Professor, Privatdozent*) на університетській кафедрі та читати лекції. *Promotion* – це отримання докторського ступеня. У світлі зазначеного зміст поняття «докторська дисертація» у німецькому науковому дискурсі відповідає кандидатській дисертації в Україні (*Promotion*), а процес отримання докторського ступеня в українських університетах позначається у німецькій науковій ієрархії терміном *Habilitation*.

У Німеччині, як правило, на захисті, крім дисертанта, присутні три професори (один із яких науковий консультант) і протоколіст. Дуже рідко в процедурі беруть участь просто зацікавлені особи або колеги того, хто захищається. При цьому, на відміну від українського протоколу запитання дисертанту можуть задавати тільки екзаменатори. Обстановка немає жодного натяку на помпезність чи урочистість: захист

відбувається в дуже невеликій аудиторії, в режимі ділового буденного спілкування. Презентація основних результатів дослідження триває від півгодини до години, приблизно стільки ж часу займають запитання й обговорення. В Україні та ФРН диспутант на захисті пропонує комісії стисле резюмування змісту роботи, в дискурсних термінах, свого роду макропропозицію дослідження. Рішення про те, що захист відбувся чи не відбувся, приймають присутні професори після невеликого закритого узгодження думок. Загалом тональність процесу диспуатації складає враження вільної, емоційно-сконцентрованої інтелектуальної полеміки.

У наступному підрозділі звернімося до домінантів у функціонуванні сучасного наукового дискурсу, а саме до наукової дискурсної спільноти, яку прив'язуємо до етнокультурного контексту.

4. До поняття «наукова дискурсна спільнота»

Науковий дискурс представлено нами як тип інституційного дискурсу, ознакою якого є статусна функція його учасників. Учасниками наукового дискурсу є дослідники як презентанти наукової спільноти. При цьому специфіку спілкування в науковій сфері визначають симетричні стосунки колегіальності завдяки рівним пресупозиціям учасників, сформованим нормам цього соціуму та наявності значної кількості наукових текстів. Саме з таких позицій проаналізуємо поняття «наукова дискурсна спільнота».

Насамперед розтлумачимо термін «дискурсна спільнота» (*discourse community*) (термін Д. Свейлза), який трактуємо як групу індивідів, що має шість детермінантних характеристик: 1) узгоджені загальні цілі; 2) власні механізми комунікації між презентантами дискурсної спільноти; 3) інформаційний обмін в її середовищі; 4) володіння певними комунікативними подіями для досягнення комунікативних цілей; 5) використання специфічної для певного середовища лексики; 6) наявність відносно стабільної кількості презентантів спільноти, що забезпечує її існування⁸³.

Дискурсна спільнота, відкрита та динамічна, складається з низки груп, її важливою рисою є обізнаність членів спільноти з терміносистемами певної галузі знань та суміжних фахів – так званими «мегасловами»⁸⁴, а також новітніми розробками. На сучасному етапі розвитку науки важливою ознакою дискурсної спільноти, на думку

⁸³ Swales J. M. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. Pp. 24–27.

⁸⁴ Osborne R. *Megawords : 200 terms you really need to know*. London : Sage Publications, 2002. 272 p.

О. М. Ільченко, є наявність метатеорії – методології синтезу знань декількох теорій, теорії про наукові теорії⁸⁵.

Нагадаємо, що для розуміння дискурсу використовується не вся інформація в мозку людини, а певним чином уже розкласифікована (*partitioned representation*), «часткова»⁸⁶, котра безпосередньо належить до відповідної галузі знання, для активізації якої у мозку людини у тексті повинні міститися певні мовні сигнали, і сам текст повинен бути структурований за особливими правилами. Активізовані знання, багатопланові й гетерогенні, становлять собою і знання зі сфери мови, і спеціальної (вузької) професійної галузі, й, нарешті, соціальної практики. Репрезентант вступає в той чи інший дискурсний простір не лише в певній соціальній ролі, що припускає фактор сфери спілкування або тип соціального інституту, а й з певними цілями.

Фундаментальною метою наукової дискурсної спільноти є полеміка в пошуках істини в процесі наукового пізнання дійсності. Серед інших її цілей – утримання в інформаційному тонусі, вільний обмін думками та можливість співпраці щодо аналізу та вирішення наукових проблем завдяки спеціальним механізмам фахової комунікації між презентантами спільноти – наукову кореспонденцію, включаючи листування на сторінках наукових часописів, традиційну й електронну комунікацію, а особливо – через конгреси, форуми, наукові конференції, семінари, воркшопи. Членство в науковій спільноті передбачає облігаторний дво– та багатосторонній інформаційний обмін, тобто отримання реакції на запропоновані науковому загалу праці.

Отож наукову дискурсну спільноту тлумачимо як реальні та віртуальні утворення, яких об'єднують спільні, характерні для наукового середовища загальноновизнані цілі та дії, володіння спільним науковим дискурсом⁸⁷.

На нашу думку, слід додати декілька уточнень стосовно характеристики німецької наукової дискурсної спільноти, репрезентантами якої є:

1. Німецькомовні комуніканти (власне носії німецької мови (*Muttersprachler*));
2. Іншомовні комуніканти (ті, для кого німецька мова не є рідною (*nicht Muttersprachler, für die die deutsche Sprache eine Fremdsprache ist, наприклад, Gastprofessur*));

⁸⁵ Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. С. 24.

⁸⁶ Dinsmore J. *Partitioned Representations: a Study in Mental Representation, Language Understanding and Linguistic Structure*. Dordrecht : Kluwer, 1991. 331 p.

⁸⁷ Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації. Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. С. 78.

3. Змішане коло комунікантів (в ситуації наукового спілкування бере участь носій німецької мови та іншомовний комунікант, або презентанти різних національно-лінгвокультурних спільнот, які здійснюють комунікацію німецькою мовою).

Характерними ознаками німецької наукової дискурсної спільноти вважаємо єдність вище перерахованих цілей, солідарність, дотримання академічної доброчесті та толерування в межах спільноти незалежно від гендерної та вікової приналежності, а також від соціокультурного походження її учасників.

Очевидно, що коли автори німецькомовних наукових публікацій, котрі не є носіями німецької мови, справді мають намір стати репрезентантами німецької наукової дискурсної спільноти, то вони повинні дотримуватися структурно-риторичних моделей німецької наукової прози, що й гарантуватиме адекватне сприйняття й розуміння доробку автора. В іншому випадку, коли вчені різних країн, для яких німецька мова не є рідною, надсилають німецькомовні наукові праці до німецьких наукових видавництв, наприклад, *Niemeyer, Francke, Langenscheidt*, редакція має право не розглядати їх не через проблеми зі змістом, а через певні формальні структурні та риторичні невідповідності стандартним німецьким вимогам. Тому потрібно зважати на особливості етноспецифіки «інтелектуального стилю» та дотримуватися певних правил і законів побудови саме німецького наукового дискурсу насамперед з огляду на очікування німецької наукової дискурсної спільноти.

Прикладом наукової дискурсної спільноти є спільноти науковців у різних галузях, напрямках та інституціях: *die Fraunhofer-Gesellschaft, die Leibniz-Gemeinschaft*. Наприклад, дискурсна наукова спільнота незалежної дослідної організації *die Max-Planck-Gesellschaft* налічує близько 12400 наукових співробітників, з них приблизно 4300 науковців, 9000 докторантів, постдокторантів, запрошених вчених і студентів, які задіяні в 76 інститутах, численних дослідних центрах, лабораторіях і в робочих групах в дослідженнях з природничих, суспільних, гуманітарних і біонаук (див. детальніше www.mpg.de).

Членство в одній науковій спільноті не заперечує членства в іншій: науковець може бути членом свого регіонального наукового середовища і водночас належати до міжнародної наукової спільноти фахівців у певній галузі. Спільноти аналізуємо як ієрархічні та водночас мережеві утворення: локальні спільноти науковців, обмежені інституційними або вузько галузевими рамками, є складниками галузевих, національних та міжнародних осередків, і, водночас, вони можуть перетинатися з різними спільнотами у споріднених галузях.

Наукова дискурсна спільнота, так звана макроспільнота, складається з низки професійних мікроспільнот, що творять специфічний прошарок лексики – термінологію та номенклатуру. Ці фахові мікроспільноти об'єднуються єдиною науковою дискурсною макроспільнотою, яка утворює загальнонауковий лексичний масив, метамову науки, а також використовує низку жанрів, однакових для всіх мікроспільнот, що входять до складу наукової дискурсної макроспільноти. Різномірне членство простежуємо у науковій дискурсній спільноті досить чітко – через наявність певного відсотка як експертів, так і початківців, що зрештою забезпечує життєдіяльність як окремих фахових мікроспільнот, так і наукової макроспільноти загалом⁸⁸.

Водночас учені відрізняються своїм прагненням установлювати різні бар'єри для сторонніх: ступені наукової кваліфікації, академічного звання і членство в престижних наукових співтовариствах. Діаду «агент – клієнт», яка зручна для опису учасників інших видів інституційного дискурсу, в науковому дискурсі уточнено та модифіковано. Справа в тім, що завдання ученого, як уже неодноразово зазначалося, – не лише здобути знання, оцінити його та повідомити про нього, а й підготувати нових учених. Тому вчені виступають у декількох іпостасях, виявляючи при цьому різні статусно-рольові характеристики: учений-дослідник (отримує та соціалізує новий результат), учений-педагог (передає масив наявного знання у теоретичній та логічній формах та правила діяльності фахової спільноти новим поколінням, потенційним учасникам), учений-критик (критично оцінює наукові праці), учений-популяризатор (повідомляє знання широкому колу осіб з життєвим, буденним, так званим найвим знанням), учений-організатор (керує університетським, факультетським чи кафедральним життям: уміє скоординувати науковий процес для викладацьких мас, організовує видавничу діяльність, процедури захисту робіт (це здебільшого декани, завідувачі кафедрами, директори інститутів)).

Учасники німецького та українського наукового дискурсу беруть участь в міжнародній академічній мобільності. Так, наприклад, я брала участь у програмі «Erasmus+ Teaching Mobility», в рамках якої отримала можливість викладати в Universität Vechta (м. Фехта, ФРН). Тобто йдеться про роботу в міждисциплінарному контексті з міжнародним фокусом (з відмінним знанням англійської та німецької мов). Значущість міжнародного досвіду в дослідженні (проекти, грантова діяльність) та викладанні (у т. ч. на платформі Moodle), а також публікаційна

⁸⁸ Льченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. С. 27.

активність є пріоритетним акцентом для подальшої кар'єри учених з України та ФРН.

Щоб не бути голослівним, наведу приклад з історії моєї альма матер. ВНУ ім. Лесі Українки співпрацює з низкою українських та європейських установ та організацій різних галузей. Так, приміром 15.09.2023 р. ректор ВНУ ім. Лесі Українки та Goethe-Institut підписали Угоду про кооперацію. Таким чином, наш університет приєднався до мережі 16 університетів-партнерів Goethe-Institut для імплементації міжнародної програми «Вчимося навчати німецької» / «Deutsch lehren lernen». Три сертифіковані лекторки кафедри німецької філології готуватимуть вчителів, які будуть компетентними та кваліфікованими для впровадження в Україні нового освітнього концепту. Зауважу, що шлях до тьюторства за відповідною міжнародною програмою тривав декілька років: від 5-місячного курсу освітньої програми для викладачів та вчителів німецької мови «DLL 4: Aufgaben, Übungen, Interaktion» від Гете-Інституту Берлін (2016), 3-місячного пілотного онлайн-курсу «DLL 1 : Lehrkompetenz und Unterrichtsgestaltung» (2021) до участі у міжнародному науково-педагогічному стажуванні «Online Tutorieren» Goethe-Institut Berlin (2023) та навчанні у міжнародній DLL-школі «DLL-Trainer*innenschulung Aman 2023» Goethe-Institut Aman (2023). Адже завданням нашого університету є виплекати інтелектуалів у науковому середовищі, яке буде потужним.

Німецьку наукову дискурсну спільноту презентуємо у вигляді сфери, яка має три зони: ядерної, маргінальної та периферійної.

Ядро становлять її члени з експертним знанням, належним рівнем володіння типами текстів відповідної галузі знань та відповідним статусом і званням, так звана наукова еліта. Наведемо опис номінативного поля учасників німецького наукового дискурсу ядерної зони: *Doktoren* (скор. Dr., мн. Dres.) доктори (вчена ступінь; в Україні їй відповідає наукова ступінь «доктор філософії»); *Doktor designatus* (скор. Dr. des.) особа, яка захистила докторську дисертацію, але її ще не затверджено в ступені; *Doktor ehrenhalber* (скор. Dr. eh., Dr. e. h., Dr. E. h.), *Doktor honoris causa* (скор. Dr. h. c.) почесний доктор (особа, яка отримала вчену ступінь доктора без захисту дисертації); *doppelter Doktor* (скор. D. Dr. і Dr. Dr.) двічі доктор, доктор декількох (двох) наук; *habilitierter Doktor* (скор. Dr. habil.) доктор наук (отримав у ФРН після захисту дисертації право викладати у ЗВО); *Professoren, Professorinnen* (скор. Prof.) професори; *Professorenkollegium, Professorenschaft* колектив професорів; *Lehrkörper* професорсько-викладацький склад освітнього закладу (як узагальнююче найменування для всіх рівнів педагогічного складу університету); *Universitätsprofessoren* професори як державні

службовці, які мають постійну університетську ставку; *Honorarprofessoren* (скор. Hon. Prof.) почесний професор університету (професори, основною професійною діяльністю яких не є викладання в університеті та які отримали цей почесний титул за особливі заслуги у сфері своєї кваліфікації); *außerplanmäßige Professoren* (скор. apl. Prof.) позаштатні професори, які не мають постійної університетської ставки; *Privatdozenten* (скор. Pd., P.D.) приват-доценти (викладачі, які мають академічну ступінь, тобто захистили другу дисертацію, еквівалентну докторській дисертації в Україні, проте працюють за тимчасовим контрактом в умовах відсутності ставки професора); *Lehrbeauftragte* викладачі, які працюють за контрактом, як правило, мають німецьку докторську ступінь; *Assistenzprofessoren* чи *Juniorprofessoren* молоді вчені з докторською ступеню, які тимчасово працюють чи прийняті у штат і які претендують на хабілітацію, тобто захист другої дисертації і, відповідно, на професорську ставку; *Gastprofessoren* професори, запрошені з інших міст чи країн (для читання лекцій); *Prof. Dr. Dr. h. c.* професор, який має докторські звання за двома спеціальностями, а також почесне звання, яке присвоюється за особливі наукові, творчі та політичні заслуги; *Professoren mit Lehrauftrag*, *Professorinnen mit Lehrauftrag* професори, які мають навантаження та читають курс згідно особливого договору; *Dozentschaft* (збірна назва) доценти; *Dozenten*, *Dozentinnen* (скор. Doz.) викладачі ЗВО; *Gastdozenten*, *Gastdozentinnen* лектори, доценти, запрошені з інших міст чи країн; *Doktorvater*, *Doktormutter* науковий керівник докторанта; *Promovierte* особи, які захистили докторську дисертацію; *Graduierte* особи, які мають академічну (вчену) ступінь; *Postdokoranten* постдокторанти.

Особливий інтерес з огляду нашого дослідження становить порядок присвоєння вченого звання професора в Україні та ФРН, який наділений міжкультурною специфікою й організований по-різному в цих двох лінгвокультурах. В Україні вчене звання професора присвоюють докторам наук, які підготували не менше трьох докторів філософії, тобто на перший план в науковому процесі виходить соціалізація нового члена наукової спільноти. А першочерговим завданням німецького ученого є здобути знання і повідомити про нього з огляду на хабілітацію.

У маргінальній зоні перебувають початківці-дослідники, які проходять навчання на кафедрах і в лабораторіях: *Nachwuchswissenschaftler* молоді науковці (*Nachwuchskräfte für unterschiedliche Fachbereiche: Praktikanten, Diplomanden, Absolventen*), *wissenschaftliche Mitarbeiter* наукові співробітники, а також докторанти *Doktoranden*, *Doktorandinnen* (скор. Dd.), *Promovende*, *Promovendinnen*,

Promovierende, стипендіати *Stipendiaten* і особи з вищою (університетською) освітою *Akademiker*.

Серед згаданих слів простежуємо «несправжніх друзів перекладача»: *Akademiker* не перекладаємо як «академік» в контексті, де воно позначає «особу з вищою (університетською) освітою»; *Dozent*, яке позначає викладача ЗВО, не перекладаємо як «доцент»; а *Lektor* – як «лектор» в контексті, де воно вживається як викладач вишу (той, що веде практичні (мовні) заняття).

До периферійної зони відносимо неспеціалістів, які, однак, читають науково-популярні журнали й переглядають відповідні телепередачі.

Межі дискурсних зон не є завжди усталеними, і комунікативний партнер може переходити з однієї зони до іншої. Найбільш динамічною в цьому плані є маргінальна зона, презентанти якої, залежно від різних соціальних причин, схильні до переміщення як до ядерної, так і до периферійної дискурсної зони. Наприклад, дисертант, захист дисертації якого відповідає прийнятим у німецькому науковому середовищі стандартам, реалізує наукові та кар'єрні прагнення науковця і відображає ситуацію оприлюднення його інтенції зайняти певне (ядерне) місце у науковій дискурсній спільноті.

Спілкування наукової дискурсної спільноти відбувається:

а) між експертами – вузькими спеціалістами у відповідній галузі наукового знання за відповідною темою (*Kommunikation von Experten des betreffenden Fachgebiets*);

б) між спеціалістами у широкій галузі знання з так званими вузькими спеціалістами (*Kommunikation von Wissenschaftlern, Spezialisten (aus Nachbardisziplinen) mit Experten des betreffenden Wissensbereiches bzw. Fachgebiets*);

в) між ученим-спеціалістом і неспеціалістом, аматором, дилетантом про предмет, що стосується сфери наукового пізнання ученого (*Kommunikation von Wissenschaftlern mit Nichtspezialisten, Laien*).

У німецькому та українському науковому дискурсі акцентування гендерних відмінностей не позбавляє висловлення змістової чіткості та однозначності. У науковому дискурсі простежуємо словотвірні засоби для позначення чоловіків і жінок за ознакою професії, посади, роду заняття: *die, der Intellektuelle, der, die Akademiker[in], der, die Professor[in], der, die Forscher[in], der, die Fachmann[frau], der, die Wissenschaftler[in], die, der Fachgelehrte, der, die Spezialist[in], der, die Theoretiker[in], der, die Sprachtheoretiker[in], der, die Praktiker[in], Gelehrte[r], Herr Prof. Dr. (+ ім'я, прізвище), Frau Prof. Dr. (+ ім'я, прізвище); учитель / учителька, кандидатка на посаду / кандидат, заступниця / заступник*. У науковому дискурсі відбувається активізація

вживання фемінітивів-неологізмів. Хоча процес фемінізації лексики українського наукового дискурсу триває, наприклад, *прихильники / прихильниці розширення діапазону фемінативів, його противники / противниці*.

Слід зазначити, що у німецькому науковому дискурсі маємо паралельні слова-фемінітиви для всіх «чоловічих» іменників. Навіть у множині чітко відображено це явище декількома варіантами: *Deutschlehrer:innen, DeutschlehrerInnen, Deutschlehrer*innen, Autor/inn/en, Kolleginnen und Kollegen*.

Незайменникові номінативні вокативи в німецькому та українському науковому дискурсі детерміновано дискурсними конвенціями. Йдеться про вживання загальних вокативів як нейтральних титулів (*Herr / Frau*) і статусних титулів в звертаннях до університетських викладачів *Herr Prof. Dr. + прізвище, Frau Prof. Dr. + прізвище*. При цьому слід зазначити, що в німецьких університетах більш поширені форми звертання з нульовими титулами (*Herr Helbig*), і лише залежно від академічної ситуації, наприклад, в офіційному контексті, звертання маркується відповідно етикету *Herr Prof. Dr. Dr. h. c. Helbig*.

Замість післямови зазначимо, що українські науковці є відповідальними не лише за просування науки, вони – відповідальні за вишкіл українського суспільства загалом, особливо, у період воєнного стану.

ВИСНОВКИ

Дискурсна формація науки – науковий дискурс, як інституційний дискурс з базовими конститутивними ознаками, набуває свої специфічні особливості, характерні для кожного різновиду наукового дискурсу. Науковий дискурс інтерпретуємо як нормативно організовану мовленнєву взаємодію, як культурно марковану систему комунікації, яка володіє як лінгвальними, так і екстралінгвальними планами, використовує певну систему професійно зорієнтованих знаків та враховує статусно-рольові характеристики основних учасників академічного спілкування (учених-дослідників, учених-педагогів, учених-критиків, учених-популяризаторів, учених-організаторів). Номінативне поле презентантів німецького та українського наукового дискурсу актуалізовано в соціумній пресупозиції репрезентантів німецької та української лінгвокультури.

Науковий (академічний) та освітній (педагогічний) дискурси та їх прототипних учасників аналізували як єдину систему спеціалізованого, клішованого освітньо-наукового спілкування, що реалізується в системі вищої освіти. Характерною ознакою німецького та українського

наукового дискурсу є варіативність типів текстів залежно від усної / писемної форми реалізації відповідно до наявної етнокультурної традиції. Зростає значущість дискурсної формації науки як способу збереження етнокультурної ідентичності в умовах інтернаціоналізації академічного спілкування.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в аналізі полікультурності світової академічної спільноти.

АНОТАЦІЯ

У монографії здійснено порівняльний аналіз німецького та українського наукового дискурсу ХХІ ст. При цьому фокус уваги до об'єкта дослідження, наукового дискурсу, деталізовано аналізом відповідних студій та теоретичних праць в українському та світовому дискурсознавстві. Вивчення об'єкта спрямовано на визначення та інтерпретацію інституційного статусу наукового дискурсу, інтердискурсивного характеру та дискурсної стратифікації. Окреслено етнокультурну специфіку дискурсної формації науки ХХІ ст., яка впливає на успіх міжкультурного спілкування європейських учених.

Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.
4. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
5. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Іноземна філол.* Київ : Київ. ун-т, 2002. Вип. 32. С. 11–14.
6. Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 260 с.
7. Галицька О. Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс з лінгвістичної проблематики : основні характеристики та фреймова організація : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 20 с.
8. Галицька О. Б. Таксономічний аспект дослідження дискурсу (огляд). *Наукові записки Національного університету «Острозька*

академія»: серія «Філологічна». Острого : Вид-во НаУОА, 2012. Вип. 23. С. 42–45.

9. Галицька Олена Богуславівна. *Золотий фонд Університету імені Лесі Українки: енциклопедія випускників / керівник проєкту А. Цьось; упоряд. та ред. Л. Понедельник*. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2022. С. 37.

10. Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу : комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англослов'янських статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2005. 203 с.

11. Гніздечко О. М. Етнолінгвістичні особливості наукового дискурсу: зіставний аспект. *Вісник Луганського національного педагогічного ун-ту імені Тараса Шевченка: Філол. науки*. 2007. № 10 (127). С. 25–33.

12. Дискурс іноземномовної комунікації : колективна монографія / за ред. К. Я. Кусько. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 495 с.

13. Дискурсні стратегії лінгвістики ХХІ століття : зб. матеріалів конференції (укр., англ., нім., франц., польск. мовами) / укл. А. І. Раду. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 316 с.

14. Ільченко О. М. Етикет англослов'янського наукового дискурсу : монографія. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2002. 288 с.

15. Козловський В. В. Структура лінгвокультурного концепту (на матеріалі сучасної німецької мови). *Мовні та концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. С. 196–200.

16. Козловський В. В. Семантичний і прагматичний аспекти речення (на матеріалі сучасної німецької мови). *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства*. До 70-річчя професора В. В. Левицького : зб. наук. праць. Чернівці : Книги ХХІ ст., 2008. С. 323–326.

17. Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озатовська Л. В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури / Благодійна організація «Центр практичної філософії»; НАН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: [б. в.], 2000. 304 с.

18. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.

19. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації : монографія. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.

20. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

21. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
22. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю : монографія. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2018. 627 с.
23. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність : монографія / ред. В. В. Різуна. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. 392 с.
24. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*: монографія / за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.
25. Шевченко І. С. Дискурс, текст та їхні категорії. *Дискурсни стратегії лінгвістики XXI століття* : зб. матеріалів конференції (укр., англ., нім., франц., польск. мовами) / укл. А. І. Раду. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. С. 10–11.
26. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алеута, 2012. 696 с.
27. Яхонтова Т. В. Основи англomовного наукового письма : навч. посіб. для студ., асп. і науковців. 2-ге вид. Львів : ПАІС, 2003. 220 с.
28. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 420 с.
29. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
30. Beaugrande R.-A. de. Text Linguistics in Discourse Studies. *Handbook of Discourse Analysis* / ed. by Teun A. van Dijk. London, Orlando, San Diego etc.: Academic Press, 1985. Vol. 1: Disciplines of Discourse. P. 41–47.
31. Beaugrande R.-A. de. Linguistic Theory : the Discourse of Fundamental Works. New York : Longman Group UK Limited, 1991. 410 p.
32. Busse D. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik* / D. Busse, F. Hermanns, W. Teubert (Hgg.). Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. S. 10–28.
33. Dammann G. Textsorten und literarische Gattungen. *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 1. Halbbd. / K. Brinker, G. Antos, W. Heinemann, S. F. Sager (Hgg.). Berlin, New York : de Gruyter (HSK 16.1), 2000. S. 546–561.
34. Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände / I. Warnke (Hg.). Berlin, New York : de Gruyter, 2007. 456 S.

35. Fairclough N. Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse : the Universities. *Discourse and Society*. 1993. Vol. 4, № 2. P. 33–168.
36. Fairclough N., Wodak R. Critical discourse analysis. *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction.* / Teun van Dijk (ed.). Vol. 2. London : Sage, 1997. P. 192–217.
37. Gansel Ch., Jürgens F. Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2009. 272 S.
38. Girth H. Texte im politischen Diskurs. Ein Vorschlag zur diskursorientierten Beschreibung von Textsorten. *Muttersprache*. 1996. 1. S. 66–80.
39. Gumperz J. On interactional sociolinguistic method. *Talk, Work and Institutional Order. Discourse in Medical, Mediation and Management Setting* / C. Roberts&S. Sarangi (eds.). Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. P. 453–471.
40. Harre R., Brockmeier J., Mühlhäusler P. Greenspeak : a Study of Environmental Discourse. London : Sage, 1999. 198 p.
41. Heino A., Tervone E., Tommola J. Metadiscourse in Academic Conference Presentations. *The Language of Conferencing* / ed. by E.Ventola, C.Shalom, S.Thompson. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002. P. 127–146.
42. Stubbs M. Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Chicago : University of Chicago Press, 1983. 272 p.
43. Swales J.M. Genre Analysis. English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 260 p.
44. Swales J.M. Occluded Genres in the Academy: The Case of the Submission Letter. *Academic Writing Today and Tomorrow* / ed. by E.Ventola, E.Mauranen. Helsinki : Helsinki University Press, 1996. P. 45–59.

Information about the author:

Halytska Olena Bohuslavivna,

PhD in Philology, Associate Professor,

Associate

Professor at the Department of German Philology

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli ave., Lutsk, 43025, Ukraine